

EX LIBRIS

JAN PAWEŁ II I WALKA Z KOMUNIZMEM

ALEKSANDER HALL

GEORGE WEIGEL, *Kres i początek. Papież Jan Paweł II – zwycięstwo wolności, ostatnie lata, dziedzictwo*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2012, ss. 592.

Wydawnictwo Znak opublikowało polską edycję ostatniej książki George'a Weigla, poświęconej działalności i dziedzictwu Karola Wojtyły (Jana Pawła II). Już samo nazwisko autora jest ważną rekomendacją. George Weigel przecież napisał – chyba najlepszą, a na pewno najlepiej się sprzedającą – biografię Jana Pawła II *Świadek nadziei*, doprowadzoną do 1998 r., a więc do dwudziestolecia pontyfikatu papieża z Polski. W zamierzeniu autora książka *Kres i początek* stanowić miała dopełnienie tamtego dzieła. Bez wątpienia Weigel jest jednym z najlepszych znawców drogi życiowej i myśli Karola Wojtyły i nie przypadkiem biografia Jana Pawła II jego autorstwa zyskała tak duże uznanie.

George Weigel (rocznik 1951) – amerykański filozof i teolog katolicki – jest ważnym uczestnikiem debat dotyczących węzłowych problemów współczesności. Opublikował piętnaście książek. Na początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku stał się jednym z filarów miesięcznika „First Things”, założonego przez Richarda Johna Neuhausa, amerykańskiego intelektualistę, który w 1990 r. przeszedł z luteranizmu na katolicyzm i został księdzem. „First Things” stał się ważnym ośrodkiem intelektualnym, w wielkiej mierze inspirowanym myślą Jana Pawła II. Krąg „First

Things” – w którym obok Neuhausa i Weigla konieczne trzeba wymienić Michaela Novaka – opowiadał się za otwarciem katolickiego nauczania społecznego na wartości demokratycznego kapitalizmu, prowadził nie tylko krytykę komunizmu, ale także krytykę poszukiwań „trzeciej drogi” pomiędzy kapitalizmem a socjalizmem, wielokrotnie podejmowaną na gruncie katolickiej myśli społecznej. Radykalna krytyka komunizmu i roli odgrywanej w polityce światowej przez Związek Radziecki zbliżyła autorów „First Things” do obozu republikańskiego w Stanach Zjednoczonych i uznania zasług administracji prezydentów Ronalda Reagana i George'a H.W. Busha w doprowadzeniu do upadku „imperium zła”.

Weigel, zafascynowany postacią Jana Pawła II, został przedstawiony papieżowi przez dominikanina o. Macieja Ziębę, zaprzyjaźnionego ze środowiskiem „First Things” i intelektualnie mu bliskiego. Znalazł się w kręgu intelektualistów regularnie spotykających się i dyskutujących z papieżem. Zyskał jego sympatię, zaufanie i akceptację dla zamiaru napisania jego biografii, na której kształt Jan Paweł II nigdy jednak nie próbował wpłynąć. Zaufanie papieża i jego polskich przyjaciół odegrało wielką rolę w utorowaniu drogi Weiglowi do polskich środowisk, w których żył,

pracował i kształtował się Karol Wojtyła. Ponad trzysta pierwszych stron *Świadka nadziei*, poświęconych życiu Wojtyły zanim został papieżem, stanowi bardzo mocny punkt biografii Jana Pawła II, która stała się bestsellerem w Stanach Zjednoczonych i w Polsce.

Kres i początek w istocie jest suplementem do tej biografii, zawierającym także podsumowanie pontyfikatu. To wartościowa książka, chociaż czytelnicy *Świadka nadziei* mogą odczuwać pewien niedosyt. Biografia Jana Pawła II była dziełem jednorodnym, bogatym w szczegóły, a zarazem tworzącym przemyślaną syntezę. Ostatniej książce Weigla tej jednorodności i spójności brakuje. Składa się ona z trzech wyraźnie wyodrębnionych części. Pierwsza, zatytułowana *Nemesis. Karol Wojtyła przeciwko komunizmowi 1945–1989*, przedstawia rolę naszego wielkiego rodaka w przeciwstawianiu się systemowi komunistycznemu w Polsce, gdy żył w kraju, i później: w okresie, w którym przewodził całemu Kościołowi katolickiemu. Drugą część – *Kenoza. Ostatnie lata papieża Jana Pawła II 2000–2005* – należy uznać za dokończenie biografii papieża. Jest to chronologiczna kontynuacja *Świadka nadziei*. Autor koncentruje swą uwagę przede wszystkim na dwóch wydarzeniach: Wielkim Jubileuszu 2000 r. i odchodzeniu papieża. Trzecia część, *Metanoja. Życie ucznia pod lupą*, jest próbą zarysowania duchowej i intelektualnej osobowości Karola Wojtyły i posumowania jego pontyfikatu.

Brak jednorodności ostatniej książki Weigla jest konsekwencją przyjętej przez niego konstrukcji. Stojąc przed wyborem, czy uzupełnić *Świadka nadziei* o nieznane dotąd fakty, wyłaniające się przede wszystkim z archiwów tajnych służb PRL i NRD, oraz podjąć się opisu ostatnich lat pontyfikatu i jego podsumowania, czy też napisać nową książkę, stanowiącą bardzo obszerny suplement do istniejącej już biografii papieża, autor wybrał tę drugą możliwość.

Pierwsza część *Kresu i początku*, poświęcona zmaganiom Jana Pawła II z komunizmem, reklamowana jest jako praca przynosząca nowe ujęcie tematu dzięki uwzględnieniu w niej materiałów zgromadzonych w archiwach służb specjalnych państw bloku wschodniego, udostępnionych historykom i opinii publicznej

po upadku systemu komunistycznego. Wydaje mi się, że jest to ocena przesadzona. Wielki udział Jana Pawła II w przyczynieniu się do upadku komunizmu Weigel ukazał już w *Świadku nadziei*. Zdaniem autora wynikał on z dobrej znajomości natury i praktyki systemu, konsekwencji papieskiego przestania dla świata, jego szczególnego charyzmatu proroka i zarazem męża stanu, który na początku pontyfikatu wypowiedział słowa: „nie lękajcie się!” i kierował się zasadą, by zło dobrem zwyciężać. Dokumenty służb specjalnych państw bloku wschodniego nie zmieniają w żaden sposób oceny historycznej roli Jana Pawła II, dostarczają jedynie nowych szczegółów dotyczących walki z Kościołem i Karolem Wojtyłą (Janem Pawłem II) prowadzonej przez system komunistyczny, zwłaszcza za pomocą agentury.

Polskim czytelnikom zainteresowanym problematyką walki z Kościołem ostatnia książka Weigla przynosi niewiele nowych faktów, gdyż autor przede wszystkim posługuje się opublikowanymi już ustaleniami polskich historyków, zwłaszcza Andrzeja Grajewskiego i Marka Lasoty. W kwestiach dotyczących agentury usiłującej osaczać Karola Wojtyłę, a później Jana Pawła II, moją wątpliwość budzi jednoznaczne zakwalifikowanie dominikanina Konrada Hejmo jako agenta Służby Bezpieczeństwa. Postępowanie o. Hejmo w kontaktach z SB z pewnością było naganne i co najmniej wysoce nieroztropne, ale sądzę, że nie zostało jednoznacznie dowiedzione, iż był on „tajnym i świadomym” współpracownikiem policji politycznej.

Nowym i ciekawym elementem tej części książki jest wyraźnie inne niż w *Świadku nadziei* rozłożenie akcentów w ocenie wschodniej polityki Watykanu i roli w niej Sekretariatu Stanu, a zwłaszcza kard. Agostino Casarolego. Przeciwstawienie linii postępowania Jana Pawła II wobec państw komunistycznych watykańskiej *Ostpolitik* z czasów Pawła VI jest bardziej radykalne niż w *Świadku nadziei*. Zmienia się także ocena kard. Casarolego jako współpracownika Jana Pawła II. W biografii papieża Weigel przedstawiał architekta ugodowej i defensywnej polityki wschodniej Pawła VI jako lojalnego wykonawcę linii Jana

Pawła II, chociaż sceptycznego wobec jego wizji misji Kościoła i papieża w części Europy znajdującej się pod władzą komunistycznych reżimów. W swej ostatniej książce Weigel rewiduje ocenę sekretarza stanu jako lojalnego wykonawcy linii Jana Pawła II. Przedstawia fakty przemawiające na rzecz tezy, iż niekiedy linia polityczna Sekretariatu Stanu była odmienna od postępowania papieża.

Tezę tę zdają się potwierdzać wypowiedzi Casarolego w trakcie jego wizyty w Stanach Zjednoczonych, składanej tuż po wprowadzeniu stanu wojennego w Polsce w grudniu 1981 r. W rozmowie z prezydentem Reaganem i innymi wysokimi przedstawicielami amerykańskiej administracji, a także z ambasadorem PRL przy ONZ, watykański sekretarz stanu wykazywał wiele zrozumienia dla decyzji o wprowadzeniu stanu wojennego w Polsce, a także dzielił się przypuszczeniem, że ta decyzja została podjęta suwerennie przez gen. Jaruzelskiego, aby zapobiec bezpośredniej interwencji radzieckiej. Stanowisko sformułowane przez Jana Pawła II wobec wprowadzenia stanu wojennego było zupełnie inne: pełne współczucia dla cierpień narodu, zachęcające władze PRL do podjęcia dialogu z Solidarnością, w której papież widział wielki ruch narodowy, w znacznej mierze inspirujący się społecznym nauczaniem Kościoła. Tę różnicę poglądów papieża i jego sekretarza stanu Weigel podsumowuje, cytując z aprobatą opinię Zbigniewa Brzezińskiego: „Dla Casarolego komunizm był systemem władzy, z którym trzeba było żyć. Dla Jana Pawła II komunizm był złem, którego nie dało się uniknąć, ale które można było podkopywać”.

Druga część książki, poświęcona ostatnim latom pontyfikatu Jana Pawła II, jest jej mocnym punktem. Napisana z rozmachem, w stylu *Świadka nadziei*, stanowi w istocie końcową część tej biografii papieża. Pewną moją wątpliwość budzi jedynie przeciwstawienie przez autora stanowczego, ale – jego zdaniem – „starannie dopracowanego” sprzeciwu Jana Pawła II wobec wojny w Iraku ideologicznej i przesadnej reakcji na tę wojnę części jego współpracowników, bardzo krytycznych wobec decyzji podjętej przez administrację prezydenta George’a W. Busha. Weigel pisze o ich postawie z wyraźną irytacją, być może wynikającą z faktu, że sam solidaryzował się z ówczesnymi decyzjami amerykańskiej administracji w kwestii Iraku.

Ostatnia część książki zawiera charakterystykę osobowości Karola Wojtyły (Jana Pawła II) jako człowieka, duchownego i męża stanu, a także podsumowanie pontyfikatu i ocenę dziedzictwa papieża. Bez wątplenia jest to jedno z najciekawszych i najpełniejszych syntetycznych spojrzeń na Jana Pawła II i jego dzieło. Ostatni rozdział książki, zatytułowany *Miara pontyfikatu*, autor zamknął następującą oceną: „Karol Wojtyła, papież Jan Paweł II, stał się prorokiem nowego i autentycznego humanizmu – i zmienił świat – ponieważ był uczniem: radykalnie nawróconym chrześcijaninem, którego niewzruszona wiara w Chrystusa zrodziła przemieniającą świat nadzieję na nową wiosnę ludzkiego ducha”.

Kres i początek jest książką zdecydowanie wartą polecenia. Radzę postawić ją na półce obok *Świadka nadziei* i traktować obie książki jako całość.